Materiallar to'plami · Conference Proceedings
"ZAMONAVIY TADQIQOTLAR VA BARQAROR RIVOJLANISH" respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi
04 August 2026
UDK 1
IJTIMOIY-GUMANITAR FANLAR

YANGI O'ZBEKISTONNING MA'NAVIY YUKSALISH JARAYONIDA SAN'ATNING IJTIMOIY TARBIYALASH FUNKSIYASI

Otabek Bahodirovich Shokirov*
Farg'ona davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi
✉ otabek0407@mail.ru

ANNOTATSIYA

Maqolada Yangi O'zbekistonning ma'naviy yuksalish jarayonida san'atning ijtimoiy tarbiyalash funksiyasi ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan tadqiq etilgan. Tadqiqotning maqsadi san'atning shaxs qadriyatlari, empatiyasi, madaniy identikligi, ijtimoiy mas'uliyati va fuqarolik ishtirokiga ta'sir mexanizmlarini aniqlash hamda ularni baholashga mo'ljallangan konseptual model ishlab chiqishdan iborat. Normativ-huquqiy tahlil, dialektik, germenevtik, tizimli, institutsional va integrativ sintez usullari qo'llanildi. Natijada san'atning ijtimoiy tarbiyalash funksiyasi badiiy obraz, estetik tajriba, ko'p ma'noli talqin va hamkorlikdagi ijod orqali shaxsning ijtimoiy fazilatlarini ixtiyoriy-refleksiv shakllantirish qobiliyati sifatida ta'riflandi. Uning estetik-emotsional identifikatsiya, qadriyatli refleksiya, dialogik muloqot, madaniy xotira va ochiq identiklik, hamkorlikdagi ijod, prosotsial-fuqarolik amaliga o'tishdan iborat olti mexanizmi asoslandi. «Estetik qabul - emotsional identifikatsiya - qadriyatli refleksiya - dialogik talqin - hamkorlikdagi ijod - ijtimoiy amal - qayta aloqa» sikli taklif etildi. Ilmiy yangilik san'atning tarbiyaviy ta'sirini to'g'ridan-to'g'ri didaktik ta'sirdan va manipulyativ targ'ibotdan ajratib, uni shaxsiy agentlik, talqinlar xilma-xilligi va institutsional vositachilik birligida modellashtirishdan iborat.

Kalit so'zlar

Yangi O'zbekiston, ma'naviy yuksalish, san'at, ijtimoiy tarbiya, estetik tajriba, empatiya, qadriyatli refleksiya, madaniy identiklik, ijtimoiy hamjihatlik, fuqarolik ishtiroki.

DOI: 10.5281/zenodo.21835513

KIRISH

Yangi O'zbekistonda ma'naviy yuksalish inson qadrini ulug'lash, tarixiy xotirani faollashtirish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'unlashtirish, jamiyatda ishonch, mas'uliyat va daxldorlikni kuchaytirish bilan bog'liq murakkab ijtimoiy jarayondir. Bu jarayonda san'at voqelikni oddiy aks ettirmaydi: u insonga boshqa taqdirni his qilish, tanish hodisani yangi nuqtai nazardan ko'rish, axloqiy ziddiyatni shaxsiy tajriba sifatida kechirish va o'z munosabatini qayta ko'rib chiqish imkonini beradi. Shu sababli san'atning tarbiyaviy ahamiyati tayyor xulosani yetkazishdan ko'ra, hissiy tajriba, ma'no talqini va ijtimoiy muloqotni harakatga keltirish qobiliyatida namoyon bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 53-moddasi ilmiy, texnikaviy va badiiy ijod erkinligini, madaniyat yutuqlaridan foydalanish huquqini va intellektual mulk muhofazasini kafolatlaydi [1]. «Madaniy faoliyat va madaniyat tashkilotlari to'g'risida»gi Qonun ijod erkinligi, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat, madaniyatlar xilma-xilligi, madaniy faoliyatning ta'lim va tarbiya bilan uzviyligi kabi prinsiplarni belgilaydi [2]. «Ta'lim to'g'risida»gi Qonunda ta'limning insonparvar, demokratik xususiyati, milliy va umuminsoniy qadriyatlar ustuvorligi, shaxsni har tomonlama kamol toptirishga yo'naltirilganligi huquqiy asos sifatida mustahkamlangan [3]. Maktablarda ma'naviy-ma'rifiy va tarbiyaviy ishlar samaradorligini oshirish konsepsiyasi ham o'quvchilarning intellektual salohiyati, dunyoqarashi va vatanparvarlik fazilatlarini rivojlantirishni ustuvor vazifa sifatida belgilaydi [4].

2026-yilda qabul qilingan strategik va sohaviy hujjatlar madaniyat, san’at, adabiyot, kreativ iqtisodiyot, iste’dodlarni qo‘llab-quvvatlash va sohada nodavlat ishtirokini kengaytirishga yangi institutsional imkoniyatlar yaratdi [5-7]. Biroq infratuzilma, tadbirlar soni yoki kontent hajmining o‘sishi ma’naviy-tarbiyaviy natijani avtomatik ta’minlamaydi. San’at bilan uchrashuv tomoshabinni passiv qabul qiluvchidan faol talqinchi va ishtirokchiga aylantirmasa, ma’naviy ta’sir bir martalik hissiyot yoki rasmiy axborot darajasida qolishi mumkin. Demak, masalaning markazida «san’at qancha ko‘p namoyish etildi?» degan savol emas, «u qanday sharoitda shaxsning qadriyatli tanlovi va ijtimoiy amaliga aylandi?» degan savol turadi.

YUNESKOning 2024-yilgi Madaniyat va san’at ta’limi bo‘yicha asosiy hujjati madaniyat va san’at orqali o‘qish kognitiv, ijtimoiy-emotsional va xulq-atvor ko‘nikmalarini rivojlantirishi, madaniyatlararo muloqot, hamkorlik va o‘zaro tushunishni kuchaytirishi mumkinligini ta’kidlaydi [8]. 2025-yilgi amalga oshirish bo‘yicha qo‘llanma ushbu yondashuvni formal, noformal va informal ta’lim, inklyuzivlik, madaniy xilma-xillik, hammualliflik va butun umr davomida o‘qish tamoyillari bilan bog‘laydi [9]. Zamonaviy empirik tadqiqotlar ham jamoaviy san’at amaliyoti munosabat, tegishlilik va hamjihatlikni kuchaytirishi mumkinligini ko‘rsatadi, ammo mualliflar ta’sirning kontekstga bog‘liqligi va uzoq muddatli tadqiqotlar zarurligini alohida qayd etadilar [11; 12].

Ilmiy adabiyotda san’atning tarbiyaviy maqomiga nisbatan ikki bir tomonlama yondashuv uchraydi. Birinchisi uni tayyor me’yor va g‘oyalarni bevosita singdiruvchi didaktik vositaga aylantiradi; bu holda asarning ko‘p ma’noliligi, auditoriyaning mustaqil talqini va ijodiy erkinlik qisqaradi. Ikkinchisi san’at avtonomiyasini mutlaqlashtirib, uning ijtimoiy xotira, empatiya, hamjihatlik va fuqarolik muloqotiga ta’sirini e’tibordan chetda qoldiradi. Ijtimoiy-falsafiy yondashuv san’atning estetik mustaqilligi va ijtimoiy mas’uliyatini qarama-qarshi emas, o‘zaro shartlovchi tomonlar sifatida ko‘rishni talab etadi [14-19].

Yangi O‘zbekistonning ma’naviy yuksalish jarayonida san’atning ijtimoiy tarbiyalash funksiyasi mazmuni, mexanizmlari, institutsional shartlari va baholash indikatorlarini asoslash. Maqsadga erishish uchun: mazkur funksiyaning tushunchaviy chegaralari aniqlandi; uning individual, shaxslararo va jamoaviy darajalari ajratildi; asosiy ta’sir mexanizmlari tizimlashtirildi; ijtimoiy-tarbiyaviy sikl va mexanizm-natija-indikator matritsasi ishlab chiqildi; O‘zbekiston sharoitida amaliy qo‘llash yo‘nalishlari belgilandi. Tadqiqot gipotezasiga ko‘ra, san’atning barqaror tarbiyaviy ta’siri mazmunni bir tomonlama singdirish orqali emas, balki estetik tajriba, talqinlar xilma-xilligi, muloqot, hamkorlikdagi ijod va ijtimoiy amal o‘rtasida uzluksiz qayta aloqa yaratilganda vujudga keladi.

MATERIALLAR VA METODLAR

Tadqiqot manbalari 2026-yil 3-avgust holatiga ko‘ra to‘rt blokka ajratildi. Birinchi blok O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, madaniy faoliyat, ta’lim, ma’naviy-ma’rifiy tarbiya, 2030-yilgacha mo‘ljallangan ustuvor yo‘nalishlar, kreativ iqtisodiyot hamda madaniyat, san’at va adabiyot sohalarini rivojlantirishga oid hujjatlardan iborat [1-7]. Ikkinchi blokka YuNESKOning Madaniyat va san’at ta’limi bo‘yicha hujjati, uni amalga oshirish qo‘llanmasi va kreativ siyosatga doir global hisoboti kiritildi [8-10]. Uchinchi blok 2025-2026 yillarda san’at ishtiroki, sinfdagi ijtimoiy munosabatlar va prosotsial xulqni o‘rgangan retsenziyalangan tadqiqotlardan tashkil topdi [11-13]. To‘rtinchi blok san’at, estetik tajriba, talqin, muloqot, madaniy kapital va gumanitar ta’limga oid klassik hamda milliy falsafiy manbalarni qamrab oldi [14-21].

Dialektik metod san’atda hissiy ta’sir va ratsional refleksiya, milliy identiklik va madaniy ochiqlik, shaxsiy agentlik va jamoaviy me’yor, estetik avtonomiya va ijtimoiy mas’uliyat o‘rtasidagi munosabatni ochish uchun qo‘llandi. Germenevtik tahlil badiiy obrazning yagona ma’noga qisqartirib bo‘lmasligi va ma’no asar, kontekst hamda qabul qiluvchi o‘rtasida shakllanishini tushuntirdi. Tizimli yondashuv ijodkor, asar, auditoriya, oila, ta’lim muassasasi, mahalla, teatr, muzey, kutubxona, OAV va raqamli platformalarni o‘zaro bog‘langan ijtimoiy-tarbiyaviy ekotizim sifatida ko‘rib chiqish imkonini berdi.

Normativ-huquqiy va institutsional tahlil san’atdan foydalanishning huquqiy chegaralari, madaniy huquqlar, ta’lim maqsadlari, muassasalar funksiyasi va sohaviy islohotlarni o‘zaro solishtirishga xizmat qildi. Integrativ sintezda empirik ishlarning natijalari ularning dizayn va chegaralari hisobga olingan holda talqin qilindi: san’at ishtiroki bilan hamjihatlik o‘rtasidagi bog‘liqlik sababiylik deb mutlaqlashtirilmadi; umumiy ijtimoiy-emotsional ta’lim meta-tahlili esa san’atga xos ta’sirning isboti sifatida emas, balki prosotsial natijalarni

operatsionallashtirish uchun qo‘shimcha asos sifatida qo‘llandi [11-13].

Tadqiqotda «san’atning ijtimoiy tarbiyalash funksiyasi» badiiy obraz, estetik tajriba, ko‘p ma’noli talqin va hamkorlikdagi ijod orqali shaxsning qadriyat yo‘nalishi, empatiyasi, madaniy identikligi, ijtimoiy mas’uliyati va jamoaviy ishtirok kompetensiyalarini ixtiyoriy-refleksiv shakllantirish hamda yangilash qobiliyati sifatida operatsionallashtirildi. Bu ta’rifda uchta chegara belgilandi: birinchidan, ijtimoiy tarbiya tayyor qoidani mexanik yodlatish emas; ikkinchidan, u yashirin majburlash va manipulyatsiyaga tenglashtirilmaydi; uchinchidan, badiiy avtonomiya ijtimoiy oqibatlardan butunlay xoli hudud deb tushunilmaydi.

Konseptual modellashtirish quyidagi tartibda amalga oshirildi: manbalardan takrorlanuvchi ta’sir mexanizmlari ajratildi; har bir mexanizmning shaxsiy, shaxslararo va jamoaviy natijalari belgilandi; ularga mos amaliy formatlar va kuzatish mumkin bo‘lgan indikatorlar taklif etildi; so‘ng mexanizmlar dinamik siklga birlashtirildi. Model nazariy-analitik xususiyatga ega. Uning indikatorlari tayyor standart emas, keyingi empirik tekshiruv uchun gipotetik o‘lchovlardir; ular san’at turi, yosh, hudud, til, ishtirok davomiyligi va muassasa kontekstiga moslashtirilishi lozim.

NATIJALAR

Funksiyaning ijtimoiy-falsafiy mazmuni. San’at insonga ijtimoiy me’yorni to‘g‘ridan-to‘g‘ri buyurmaydi; u muayyan vaziyatni his qilish, boshqa inson nuqtai nazarini tasavvur etish va tanlov oqibatlarini ramziy ravishda sinab ko‘rish maydonini yaratadi. Vigotskiy san’atni hissiyotning ijtimoiy texnikasi sifatida tushuntirib, estetik reaksiya asar materiali va shakli o‘rtasidagi ichki ziddiyat orqali tashkil topishini ko‘rsatgan [14]. Dyui estetik tajribani inson va muhit o‘rtasidagi yaxlit o‘zaro ta’sirning yuqori shakli deb qaraydi [15]. Shu asosda san’atning ijtimoiy tarbiyalash funksiyasi «me’yorni yetkazish» emas, «ijtimoiy ma’noni hissiy va refleksiv o‘zlashtirish» jarayoni sifatida namoyon bo‘ladi.

Tarbiyaviy ta’sirning uch darajasi. Individual darajada san’at emotsional savodxonlik, axloqiy tasavvur, estetik did, tanqidiy hukm va o‘zini anglashni rivojlantiradi. Shaxslararo darajada u boshqa nuqtai nazarni qabul qilish, hurmat bilan bahslashish, hamkorlik, yordam berish va kamsitishga nisbatan sezgirlikni kuchaytirish imkonini yaratadi. Jamoaviy darajada san’at madaniy xotirani faollashtiradi, guruhlar o‘rtasidagi muloqotni kengaytiradi, tegishlilik, ishonch va fuqarolik ishtiroki uchun ramziy maydon hosil qiladi. Mazkur darajalar mexanik ketma-ketlik emas: shaxsiy refleksiya muloqotda chuqurlashadi, jamoaviy tajriba esa shaxsning o‘zini anglashini qayta shakllantiradi.

Olti asosiy mexanizm. Tahlil san’atning ijtimoiy-tarbiyaviy ta’sirini olti mexanizm orqali tizimlashtirish imkonini berdi.

Birinchisi - estetik-emotsional identifikatsiya: tomoshabin yoki o‘quvchi obraz bilan hissiy aloqa o‘rnatib, boshqa shaxsning holatini anglashga harakat qiladi.

Ikkinchisi - qadriyatli-refleksiv talqin: asardagi ziddiyat shaxsiy tajriba va ijtimoiy me’yorlar bilan solishtiriladi.

Uchinchisi - dialogik muloqot: turli talqinlar muhokamasi farqni hurmat qilish va dalillash madaniyatini shakllantiradi.

To‘rtinchisi - madaniy xotira va ochiq identiklik: meros zamonaviy kontekstda qayta anglanib, o‘zlik yopiqlikka emas, muloqotga tayanadi.

Beshinchisi - hamkorlikdagi ijod: ishtirokchilar umumiy maqsad, vazifa taqsimoti va o‘zaro ishonchni tajriba qiladilar.

Oltinchisi - ijtimoiy amalga o‘tish: estetik tajriba yordam, ko‘ngillilik, madaniy tashabbus va fuqarolik ishtirokida namoyon bo‘ladi.

Estetik-refleksiv ijtimoiy tarbiya sikli. Mexanizmlar dinamik siklga birlashtirildi: «estetik qabul, emotsional identifikatsiya, qadriyatli refleksiya, dialogik talqin, hamkorlikdagi ijod, ijtimoiy amal, qayta aloqa». Estetik qabul asarga diqqat va hissiy ochiqlikni yaratadi; identifikatsiya boshqa taqdirni ichki tajribaga yaqinlashtiradi; refleksiya hissiyotni qadriyatli hukmga aylantiradi; dialog hukmni boshqa nuqtai nazarlar bilan sinaydi; hamkorlikdagi ijod qadriyatni jamoaviy tajribaga ko‘chiradi; ijtimoiy amal uni kundalik xulq va tashabbusda mustahkamlaydi. Qayta aloqa natijani baholab, keyingi estetik tajribaning mazmuni va usulini yangilaydi. Sikl-

ning biror bo‘g‘ini uzilganda ta’sir bir martalik hissiyot, quruq didaktika yoki tashkiliy tadbir darajasida qolish xavfi paydo bo‘ladi.

1-jadval. San’atning ijtimoiy tarbiyalash funksiyasi: mexanizm-natija-amaliy format-indikatorlar matritsasi

Mexanizm	Ijtimoiy-tarbiyaviy natija	Amaliy format	Tekshiriladigan indikator va asosiy xavf
Estetik-emotsional identifikatsiya	Empatiya, his-tuyg‘uni anglash, boshqa nuqtai nazarni tasavvur qilish	Spektakl, film, adabiy o‘qish va moderatsiya qilingan refleksiya	Perspektiva qabul qilish, hissiyotni ifodalash; xavf - sentimentallik yoki manipulyatsiya. Yechim: muqobil obrazlar va ochiq savollar
Qadriyatli-refleksiv talqin	Axloqiy tasavvur, tanqidiy hukm, tanlov oqibatini anglash	Muzey darsi, san’at tanqidi, esse, keys va munozara	Dalillangan talqinlar va muqobil yechimlar; xavf - didaktizm. Yechim: yagona «to‘g‘ri» javobdan voz kechish
Dialogik muloqot	Farqqa hurmat, tinglash, dalillash va nizoni madaniy hal etish	Asardan keyingi suhbat, teatr forumi, jamoaviy muhokama	Ishtirok xilma-xilligi, hurmatli navbat; xavf - majburiy konsensus. Yechim: kelishmaslik huquqi
Madaniy xotira va ochiq identiklik	Avlodlar davomiyligi, milliy o‘zlik va madaniyatlararo ochiqlik	Meros laboratoriyasi, mahalliy ijodkorlar, avlodlararo loyiha	Merosni bilish va yangi talqin; xavf - folklorlashtirish yoki yopiqlik. Yechim: zamonaviy kontekst va tarjima
Hamkorlikdagi ijod va ishtirok	Tegishlilik, ishonch, hamkorlik, birdamlik va ijtimoiy kapital	Jamoaviy teatr, xor, mural, raqamli hikoya va inklyuziv ustaxona	Takroriy ishtirok, ishonch va guruhlararo aloqa; xavf - yopiq guruh. Yechim: aralash tarkib va ochiq kirish
Prosotsial va fuqarolik amaliga o‘tish	Yordam, madaniy ko‘ngillilik, jamoat tashabbusi va mas’uliyat	Service-learning, madaniy volontyorlik, jamoat san’ati, mahalla aksiyasi	Tashabbuslar, takroriy ishtirok va keyingi xulq; xavf - bir martalik tadbir. Yechim: davomiy sikl va qayta aloqa

Natijani baholash tamoyillari. San’atning ijtimoiy-tarbiyaviy samarasini tadbirlar soni, auditoriya hajmi yoki ijobiy taassurot bilan cheklab bo‘lmaydi. Baholash kamida uch darajani qamrab olishi lozim: individual darajada empatiya, estetik hukm, o‘z pozitsiyasini asoslash va axloqiy tasavvur; shaxslararo darajada hamkorlik, tinglash, kamsitishni rad etish va guruhlararo ishonch; jamoaviy darajada madaniy ishtirok davomiyligi, yangi tashabbus, ko‘ngillilik va turli guruhlarning birgalikdagi faoliyati. Indikatorlar so‘rov, kuzatuv, refleksiv esse, muhokama protokoli, ishtirok xaritasi va takroriy tashrif ma’lumotlari bilan o‘lchanishi mumkin. Bunday aralash usul ma’naviy natijani faqat deklarativ hisobotdan ajratishga yordam beradi.

Samaradorlikning institutsional shartlari. Model san’atning ta’siri asarning o‘zi bilan cheklanmasligini ko‘rsatdi. Birinchidan, ijodiy erkinlik va madaniy huquq kafolatlanishi kerak; aks holda asar ishonchli estetik tajriba emas, tayyor formula sifatida qabul qilinadi. Ikkinchidan, professional vositachilik, o‘qituvchi, kurator, rejissyor, muzey pedagogikasi mutaxassisi yoki moderator, hissiy taassurotni refleksiya va muloqotga bog‘laydi. Uchinchidan, ishtirok ixtiyoriy, inklyuziv va til-madaniy jihatdan ochiq bo‘lishi zarur. To‘rtinchidan, bir martalik tadbir o‘rniga davomiy dastur, takroriy uchrashuv va ijtimoiy amal bilan bog‘langan sikl yaratilishi lozim. Beshinchidan, natija auditoriyaga oldindan belgilab qo‘yilgan «to‘g‘ri» fikrni qabul qildirish bilan emas, mustaqil va mas’uliyatli pozitsiyaning rivoji bilan baholanishi kerak.

MUHOKAMA

Taklif etilgan model san’atni ijtimoiy tarbiyaning oddiy illustrasiyasi emas, sub’ektiv tajriba va jamoaviy ma’no o‘rtasidagi vositachi deb tushunishga asoslanadi. Gadamerda san’at tajribasi «o‘yin» va talqinda ishtirok etish orqali amalga oshadi: asar qabul qiluvchini tayyor ma’noni oluvchi emas, ma’no hosil bo‘lishining ishtirokchisiga aylantiradi [16]. Habermasning kommunikativ harakat nazariyasi nuqtai nazaridan asar atrofidagi ochiq muhokama haqiqat, me’yor va samimiylikka oid da’volarni majburlashsiz sinash maydoni bo‘lishi mumkin [17]. Demak, san’atning tarbiyaviy funksiyasi monologik ta’sir emas, estetik tajriba bilan dalilga asoslangan muloqotning birligida kuchayadi.

Burdening madaniy kapital va did haqidagi tahlili san’atdan foydalanishda tengsiz kirish muammosini e’tibordan chetda qoldirmaslikni talab qiladi [18]. Teatr, muzey, musiqa va adabiyotga jismoniy kirish mavjud bo‘lsa ham, til, janr kodlari, oilaviy tajriba, iqtisodiy resurs va ramziy «o‘zini begona his qilish» ishtirokni cheklashi mumkin. Shu bois ijtimoiy tarbiyalash funksiyasi inklyuziv kuratorlik, tushunarli kontekst, subtitr va tarjima, maxsus ehtiyojlarga moslashtirish,

hududiy dasturlar va auditoriyaning hammuallifligi bilan ta'minlanishi kerak. Aks holda san'at mavjud madaniy tafovutlarni yumshatish o'rniga, ularni qayta ishlab chiqarishi mumkin.

Zamonaviy empirik ma'lumotlar modelning ayrim bo'g'inlarini qo'llab-quvvatlaydi. Sonke va hammualliflarning 2025-yilgi integrativ sharhi 12 mamlakatdan 18 ishni qamrab olgan va jamoaviy san'at ishtiroki, ayniqsa hammualliflik va madaniy tajriba almashinuvi, munosabat, tegishlilik va birdamlik orqali hamjihatlik hamda farovonlikka hissa qo'shishi mumkinligini ko'rsatgan; shu bilan birga, mualliflar istiqbolli va sababiy dizayndagi tadqiqotlar yetishmasligini qayd etganlar [11]. Demak, «san'at har doim ijobiy natija beradi» degan umumiy xulosa ilmiy jihatdan to'g'ri emas; ta'sir ishtirok shakli, davomiylik, guruh tarkibi va institutsional ishonchga bog'liq.

Lauss va Xelmning 2025-yilgi tadqiqotida besh maktabdagi 381 o'quvchi bir necha haftalik san'at ustaxonalarida ishtirok etgan; natijalar ijodiy hamkorlik yordam berishning ortishi va kamsitishning kamayishi bilan bog'langanini ko'rsatgan [12]. Bu ma'lumot hamkorlikdagi ijod mexanizmining amaliy ahamiyatini ko'rsatadi, ammo tadqiqotni boshqa yosh, hudud va san'at turlariga avtomatik ko'chirish mumkin emas. 2026-yilgi ijtimoiy-emotsional ta'lim meta-tahlili 66 tadqiqot, 157 effekt va 52 914 o'quvchini qamrab olib, prosotsial xulq uchun umumiy ijobiy effektni (Hedges g=0,24; 95% CI [0,17; 0,30]) aniqlagan [13]. U san'atga xos dalil emas, biroq yordam berish, hamkorlik va boshqa inson manfaatini hisobga olish kabi natijalarni baholashning ilmiy asoslanganligini tasdiqlaydi.

Nussbaum gumanitar ta'lim va san'atni tanqidiy fikr, boshqa insonning hayotini tasavvur etish va demokratik fuqarolik kompetensiyalari bilan bog'laydi [19]. Bu yondashuv Yangi O'zbekiston sharoitida san'atni faqat «yaxshi xulq» haqidagi tasdiqlarni takrorlovchi vositaga aylantirmaslik zarurligini ko'rsatadi. Tarbiyaviy ta'sirning mezoni bir xil fikrni ko'paytirish emas, shaxsning o'ziga va boshqalarga nisbatan mas'uliyatli hukm chiqarish, madaniy farqni tushunish va umumiy manfaat yuzasidan muloqot qilish qobiliyatidir. Milliy ma'naviyatni ham tayyor, o'zgarmas formula emas, tarixiy xotira, zamonaviy tajriba va kelajak mas'uliyatining ijodiy muloqoti sifatida talqin qilish maqsadga muvofiq [20; 21].

O'zbekistonda amaliy joriy etish uch o'zaro bog'liq yo'nalishda tashkil etilishi mumkin. Ta'lim yo'nalishida adabiyot, musiqa, tasviriy san'at, teatr va kino materiallari «asarni tushuntirish»dan tashqari, emotsiyani nomlash, nuqtai nazarni almashtirish, axloqiy dilemma, jamoaviy ijod va xizmatga asoslangan o'qish bilan bog'lanadi. Madaniyat muassasalarida spektakl yoki ko'rgazmadan keyingi moderatsiya, muzey pedagogikasi, avlodlararo ustaxona, inklyuziv dastur va mahalla bilan qo'shma loyihalar yo'lga qo'yiladi. Jamoat yo'nalishida esa madaniy volontyorlik, jamoat san'ati, mahalliy xotirani raqamli hikoya qilish va yoshlar tashabbuslari estetik tajribani ijtimoiy amalga o'tkazadi.

2026-yilgi sohaviy islohotlar ushbu mexanizmlarni institutsionallashtirish uchun imkoniyat yaratadi. PF-21-son Farmon mamlakat taraqqiyotining 2030-yilgacha mo'ljallangan ustuvor yo'nalishlarini yangi bosqichga olib chiqish choralarini belgilaydi [5]. PF-103-son Farmon madaniyat, san'at va adabiyot sohalarida ijodkorlarga sharoit yaratish, ijodiy birlashmalar, yosh iste'dodlar va xususiy sektor ishtirokini kengaytirishga qaratilgan [6]. PQ-64-son qaror kreativ iqtisodiyot infratuzilmasini rivojlantirishni nazarda tutadi [7]. Ushbu choralarning ijtimoiy-tarbiyaviy natijasi ochiq tanlov, hududiy tenglik, mazmun xilma-xilligi, auditoriya hammuallifligi va ta'sirni uzoq muddatli kuzatish bilan bog'langandagina to'liq namoyon bo'ladi.

Raqamli muhit san'atning tarbiyaviy ta'sirini kengaytirish bilan birga yangi xavflarni ham keltirib chiqaradi. Raqamli hikoya, virtual muzey, qisqa video va sun'iy intellekt vositalari yosh auditoriyaga yaqin format yaratadi, ammo algoritmik tavsiya bir xil kontentni takrorlashi, hissiy shov-shuvni mukofotlashi, manba va muallifni ko'rinmas qilishi mumkin [10]. Shuning uchun raqamli san'at loyihalarida manbani belgilash, mualliflik huquqi, AI ishtirokini ochiq ko'rsatish, milliy tillardagi kontent topiluvchanligi, media savodxonlik va oflayn muloqot bilan bog'lanish muhim. Raqamli qamrovning o'zi ijtimoiy tarbiya emas; u refleksiya va hamkorlikka yo'naltirilgan pedagogik dizayn bilan to'ldirilishi zarur.

Tarbiyaviy maqsad san'atni manipulyatsiyaga aylantirmasligi uchun beshta etik cheklov zarur: ijodkorning professional avtonomiyasi; auditoriyaning kelishmaslik va muqobil talqin huquqi; yashirin siyosiy yoki tijoriy ta'sirdan shaffoflik; yosh va madaniy xususiyatlarga mos ehtiyotkorlik; ta'sirni shaxsiy ma'lumotlar va inson qadriga hurmat bilan baholash. To'g'ridan-to'g'ri targ'ibot bitta ma'noni majburiy qabul qildirishga intiladi, san'atning ijtimoiy tarbiyalash funksiyasi esa qadriyatni shaxsiy anglash, muloqot va mas'uliyatli amalga aylantiradi. Shu farq ilmiy va amaliy jihatdan prinsipialdir.

Tadqiqotning cheklovlari uning konseptual xarakteridan kelib chiqadi. Taklif etilgan sikl va indikatorlar teatr, musiqa, adabiyot, kino, tasviriy yoki raqamli san'atda bir xil og'irlikka ega bo'lmasligi mumkin. Keyingi bosqichda model O'zbekiston hududlari va yosh guruhlari kesimida aralash usullar bilan sinovdan o'tkazilishi lozim: oldin-keyin so'rovlari, kuzatuv, intervyu, refleksiv matn kontent-tahlili, ishtirok tarmog'i, takroriy tashrif va madaniy volontyorlik ma'lumotlari qo'llanishi mumkin. Uzoq muddatli dizayn qisqa emotsional taassurot bilan barqaror ijtimoiy fazilat o'rtasidagi farqni aniqlashga yordam beradi.

XULOSA

San'atning ijtimoiy tarbiyalash funksiyasi badiiy obraz va estetik tajriba orqali shaxsning qadriyat yo'nalishi,

empatiyasi, madaniy identikligi, ijtimoiy mas'uliyati va ishtirok kompetensiyalarini ixtiyoriy-refleksiv shakllantirish qobiliyatidan iborat; u tayyor qoidani mexanik singdirish yoki manipulyativ targ'ibot bilan teng emas.

Mazkur funksiya individual, shaxslararo va jamoaviy darajalarda namoyon bo'lib, estetik-emotsional identifikatsiya, qadriyatli refleksiya, dialogik muloqot, madaniy xotira va ochiq identiklik, hamkorlikdagi ijod hamda prosotsial-fuqarolik amaliga o'tish mexanizmlari orqali amalga oshadi.

«Estetik qabul, emotsional identifikatsiya, qadriyatli refleksiya, dialogik talqin, hamkorlikdagi ijod, ijtimoiy amal, qayta aloqa» sikli san'at ta'sirining dinamik tabiatini ifodalaydi. Siklning barqarorligi asar sifati, talqin erkinligi, professional moderatsiya, ishtirok davomiyligi va institutsional ishonchga bog'liq.

San'atning tarbiyaviy natijasi auditoriya qamrovi bilan cheklanmasdan, empatiya, dalillangan hukm, hamkorlik, kamsitishni rad etish, guruhlararo ishonch, takroriy madaniy ishtirok, ko'ngillilik va jamoat tashabbuslari kabi sifat ko'rsatkichlari orqali baholanishi lozim.

Yangi O'zbekistondagi konstitutsiyaviy kafolatlar, ta'lim va madaniyatga oid qonunlar hamda 2026-yilgi sohaviy islohotlar san'atning ijtimoiy-tarbiyaviy salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun huquqiy-institutsional asos yaratadi [1-7]. Samaradorlik uchun ta'lim muassasasi, oila, mahalla, madaniyat tashkiloti, ijodkor va raqamli platforma hamkorligini yagona ekotizimga birlashtirish zarur.

Taklif etilgan mexanizm-natija-indikator matritsasi san'at ta'limi, teatr va muzey pedagogikasi, ma'naviy-ma'rifiy loyihalar, madaniy volontyorlik va jamoat san'ati dasturlarini rejalashtirish hamda baholashda qo'llanishi mumkin. Keyingi tadqiqotlarda model turli san'at turlari, hududlar va yosh guruhlarida empirik tekshirilib, kontekstga mos tarbiyaviy ta'sir indeksi ishlab chiqilishi maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYoTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 30.04.2023. URL: https://lex.uz/docs/-6445145 (murojaat sanasi: 03.08.2026).
2. O'zbekiston Respublikasining «Madaniy faoliyat va madaniyat tashkilotlari to'g'risida»gi Qonuni. O'RQ-668-son, 20.01.2021. URL: https://lex.uz/docs/-5230682 (murojaat sanasi: 03.08.2026).
3. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. O'RQ-637-son, 23.09.2020. URL: https://lex.uz/docs/-5013007 (murojaat sanasi: 03.08.2026).
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida ma'naviy-ma'rifiy hamda tarbiyaviy ishlar samaradorligini oshirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi qarori. 558-son, 03.10.2022. URL: https://lex.uz/docs/-6221555 (murojaat sanasi: 03.08.2026).
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Mamlakat taraqqiyotining 2030 yilgacha mo'ljallangan ustuvor yo'nalishlari doirasida islohotlarni izchil davom ettirish va yangi bosqichga olib chiqishning qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida»gi Farmoni. PF-21-son, 16.02.2026. URL: https://lex.uz/docs/-8050769 (murojaat sanasi: 03.08.2026).
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Madaniyat, san'at va adabiyot sohalarini yanada rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli chora-tadbirlar to'g'risida»gi Farmoni. PF-103-son, 02.06.2026. URL: https://lex.uz/docs/-8244005 (murojaat sanasi: 03.08.2026).
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Kreativ iqtisodiyotni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarori. PQ-64-son, 16.02.2026. URL: https://lex.uz/docs/-8050785 (murojaat sanasi: 03.08.2026).
8. UNESCO. Framework for Culture and Arts Education. Paris: UNESCO, 2024. Document CLT-ED/WCCAE2024/1. UNESCO. Framework for Culture and Arts Education: Implementation Guidance. Paris: UNESCO, 2025. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000395719 (accessed: 03.08.2026).
9. UNESCO. Re|Shaping Policies for Creativity: We Share, We Act, We Build. Paris: UNESCO, 2026. DOI: 10.58337/HWTH5076. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000397825 (accessed: 03.08.2026).
10. Sonke J., Pesata V., Colverson A., Morgan-Daniel J., Rodriguez A.K., Carroll G.D. et al. Relationships between arts participation, social cohesion, and well-being: an integrative review of evidence. Frontiers in Public Health. 2025. Vol. 13. Article 1589693. DOI: 10.3389/fpubh.2025.1589693.
11. Lauss J., Helm C. The Role of the Arts in the Classroom: Does Integration of the Arts Promote Social Relationships in the Classroom? Education Sciences. 2025. Vol. 15, No. 1. Article 14. DOI: 10.3390/educsci15010014.
12. Hung C.Y., Brass N.R., Brockmeier L., Bergin C., Imler M., Luper S. Social and Emotional Learning Programs and Students' Prosocial Behavior: A Meta-Analysis. Review of Educational Research. 2026. Advance online publication. DOI: 10.3102/00346543261438462.
13. Vygotsky L.S. The Psychology of Art. Cambridge, MA: The MIT Press, 1971. 305 p.
14. Dewey J. Art as Experience. New York: Tarcher/Perigee, 2005. 384 p.
15. Gadamer H.-G. The Relevance of the Beautiful and Other Essays. Cambridge: Cambridge University Press, 1986.

191 p.
16. Habermas J. The Theory of Communicative Action. Vol. 1: Reason and the Rationalization of Society. Boston: Beacon Press, 1984.
17. Bourdieu P. Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1984.
18. Nussbaum M.C. Not for Profit: Why Democracy Needs the Humanities. Princeton: Princeton University Press, 2010.
19. Erkaev A. Ma’naviyatshunoslik. 1-kitob: Ma’naviyat ontologiyasi va fenomenologiyasi. Toshkent: Ma’naviyat, 2018. 480 b.
20. Mirziyoev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. Toshkent: O‘zbekiston, 2021. 464 b.